

УДК 37.091.2(091)

Ірина Остапівська

ВИТОКИ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ В ОСВІТІ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ ЯНА АМОСА КОМЕНСЬКОГО

У статті досліджено технологізацію навчально-виховного процесу, актуалізовано поняттєвий апарат. Проаналізовано окремі аспекти педагогічного доробку Яна Амоса Коменського у контексті предмету дослідження та своєчасність і доцільність їх застосування в умовах сучасної освіти. Розглянуто взаємозв'язки ідей Я. А. Коменського із розвитком та науковим обґрунтуванням у науці і практичним впровадженням технологічного підходу сьогодні. На основі порівняльного аналізу сучасного розуміння поняття «педагогічна технологія» та педагогічного доробку Яна Амоса Коменського встановлено та обґрунтовано існуючий взаємозв'язок, доведено актуальність розроблених методичних рекомендацій для розробки педагогічних технологій в умовах сучасних освітніх реалій.

Ключові слова: педагогічний доробок, Ян Амос Коменський, педагогічна технологія, технологія навчання, педагогіка, виховання, навчання, дидактика; технологічний підхід; порівняльний аналіз; методичні рекомендації для розробки педагогічних технологій.

Соціальні, культурні, економічні й політичні перетворення у суспільному житті, необхідність у зміцненні державності України та утвердженні її міжнародного авторитету, інтеграція у світове співтовариство неможливі без вирішення ключової проблеми: забезпечення високої якості національної освіти. У ракурсі означеного питання особливого значення набуває підготовка освітян (науковців, педагогів, управлінців) не тільки висококваліфікованих і конкурентноспроможних, а й здатних ефективно діяти в умовах динамічних змін у суспільстві, науці, техніці, самостійно нарощувати свій професійний потенціал, креативно, своєчасно та ефективно використовувати існуючий освітній досвід у процесі власної професійної діяльності. Одним із ефективних способів досягнення цієї мети є застосування технологічного підходу: використання найкращих зразків та інтерпретація їх за існуючих умов. Звідси випливає своєчасність актуалізації педагогічного досвіду педагогів минулого, зокрема – Яна Амоса Коменського, в умовах сьогодення.

Технологізація освіти є актуальною темою досліджень сучасних науковців. Так, загальні питання педагогічних технологій досліджували В. Безпалько, А. Кіктенко, М. Кларін, А. Нісімчук, О. Пехота; особистісно-

орієнтовані технології навчання і виховання – В. Андрущенко; інноваційні аспекти – О. Богданова, І. Дичківська, Г. Селевко; окремі методичні питання технологій розглядали А. Алексюк, Н. Морзе, О. Рибалко, М. Скаткін, І. Чередов. Значний науковий інтерес сьогодні також становлять громадська, наукова та педагогічна діяльність Яна Амоса Коменського. Їх досліджували В. Кларін, А. Джуринский, В. Кравець, Д. Лордкіпанідзе, С. Марчукова, А. Піскунова. Аналіз використання педагогічних ідей вченого та обґрунтування актуальності у сучасній освітній діяльності знаходимо у працях Е. Александрова, О. Антонова, І. Зайченко, Б. Мітюкова, Є. Путілова, Д. Скільського, А. Хуторського, Д. Чижевського, П. Щербаня.

Метою наукового дослідження є актуалізація внеску Яна Амоса Коменського у створення та формування технологічного підходу в педагогічній сфері. Для цього ми розв'язали наступні завдання: 1) проаналізували окремі аспекти педагогічної спадщини Я. А. Коменського; 2) дослідили сучасний стан питання технологізації навчально-виховного процесу у педагогічній науці; 3) здійснили порівняльний аналіз отриманих результатів і, на їх основі, довели актуальність педагогічної спадщини Коменського у контексті досліджуваного питання.

Як зазначають сучасні дослідники, педагогічна технологія завжди привертала увагу вчених. Проте першим, хто на науковому рівні зайнявся її розробкою, був Ян Амос Коменський. У створеній ним технології основними елементами були: класно-урочна система; предметність навчання; певні правила викладу навчального матеріалу (наочність, системність, послідовність, спадкоємність під час передачі та засвоєння знань) [3, с. 8–9]. Він розглядав поняття школи, яка «точно відповідає своєму призначенню» і порівнював її із майстернею, у якій розум учнів був би осяяним блиском мудрості для того, щоб проникати у все явне та сокровенне [1, с. 30].

Технологізація освіти тісно пов'язана із поняттям «педагогічна технологія», воно дедалі більше поширюється в науці й освіті останнім часом. У психолого-педагогічній літературі широко використовуються синонімічні варіанти: «технологія навчання», «освітня технологія», «технологія у навчанні», «технологія в освіті». Сучасні учені наводять понад 300 формулювань, залежно від того, як автори уявляють структуру і компоненти освітнього процесу [2, 16–17].

Слово «технологія» грецького походження [*technē* – мистецтво, майстерність + *logos* – вчення] і має кілька тлумачень. 1. Сукупність виробничих операцій, методів, процесів у певній галузі виробництва, способів, що використовуються у якій-небудь справі тощо. 2. Сукупність знань про способи обробки матеріалів, виробів, про послідовність окремих виробничих операцій у процесі виробництва; навчальний предмет, який

викладає ці знання, відомості [4, с. 696–687]. І саме у контексті першого означення ми знаходимо тлумачення навчально-виховного процесу у педагогічному доробку Я. А. Коменського.

Розглядаючи поняття технології з точки зору психолого-педагогічної науки, ми об'єднали поняття «операція» і «процес», оскільки під час освітньої діяльності конкретні операції настільки тісно інтегруються, що не піддаються розділенню. Так, прикладами операцій-процесів (за Коменським) ми можемо вважати: 1) облагороджування, 2) виховання і 3) навчання.

1) формування благородства у кожного великий дидакт вважає першоосновою виховання у широкому розумінні. Його зміст полягає у надбанні істинного благородства, яке було б не тільки показним напівзнанням, а – справжньою мудрістю, не маскою доброчесності, а реальними чеснотами, не популістичними закликами до дій, а реальною працею і результативною діяльністю [1, с. 113].

2) Коменський вважає виховання тим педагогічним засобом, який м'яко і приємно веде до ненав'язливої вишуканості, наполегливості у доброті, надійних досягнень [1, с. 114]. Під час виховання учений виділяв проблеми, які можуть викликати: 1) складність людського єства, яке постійно підпадає під вплив різноманітних, часто – негативних, чинників; 2) супротив будь-яким керівним діям; 3) проникнення у молодіжне середовище негативних світопереконань і норм поведінки; 4) нестача сили волі, твердості характеру, що зумовлюється надлишком свободи та раком дисципліни [1, с.114]. Він стверджував, що виховання є однією із основ не тільки розвитку, але й існування світового суспільства. І подавав обґрунтування у формі аксіоми: нехтування вихованням є загибеллю людей, сімей, держав і всього світу [1, с.131].

3) навчання у розумінні Коменського це – мистецтво, яке він назвав дидактикою. Воно не може бути обмежене якимось одним аспектом. Як зазначав учений, завданням дидактики є вчити всіх усьому. Розуміння навчання чеським педагогом співпадає із характеристиками технологічного процесу: результативністю (вчити усіх із однаковим успіхом, так щоб не було невдач), оптимальною тривалістю у часі, швидкістю (подавати нові знання швидко, щоб ні у кого не було часу на нудьгу і сторонні заняття), якістю (учити так, щоб знання були міцними, корисними, сприяли не тільки інтелектуальному, але й духовному розвитку) [1, с. 11, 34–35].

Термін «метод» грецького походження [грец. *methodos* – шлях дослідження, вчення]. Він означає: 1. Спосіб пізнання явищ природи та суспільного життя; підхід до вивчення життя і його відображення. 2. Прийом або систему прийомів, що застосовуються у певній галузі діяльності (науці, виробництві тощо) [4, с. 399]. У даному контексті

В. Чайка означає поняття «метод навчання» як: «спосіб взаємопов'язаної діяльності вчителя й учнів, спрямованої на розв'язання завдань освіти» [5, с. 94]. Розглядаючи поняття методів у педагогічній спадщині Яна Амоса Коменського, скористаємося їх класифікацією на основі зовнішніх форм їх прояву. У ній основою є джерела знань і характер чуттєвого сприйняття інформації (зір, слух, дотик тощо). На цій підставі виділяють: словесні (розповідь, пояснення, лекція, бесіда, інструктаж, робота з книгою, навчальна дискусія, диспут); наочні (спостереження, демонстрація, ілюстрування); практичні методи навчання (вправа, лабораторна робота, практична робота, дидактична гра) [5, с. 98].

У своїй праці «Велика дидактика» (1657 р.) чеський просвітитель стверджує, що мистецтво навчання не потребує нічого крім майстерного розподілу часу, навчальних предметів та методів [1, с. 46], тому він описує, обґрунтовує та дає рекомендації стосовно використання усіх трьох груп методів навчання.

Аналізуючи словесні методи навчання у сучасній йому школі Коменський відзначає цілу низку недоліків, які потрібно виправити та радить, як їх усунути. Значна частина цих порад своєчасна і сьогодні. Так, проводячи розповіді, пояснення, лекції, бесіди, інструктажі учителі не повинні зловживати надвеликою кількістю поданого одночасно навчального матеріалу, диктантами і давати великі об'єми інформації для вивчення на пам'ять. Значно більшу користь принесуть заняття, на яких словесні методи спонукають до формування інтелекту учня, сприяють розвитку пам'яті, уваги, пізнавального інтересу [1, с. 53]. Під час роботи із книгою, як зазначав педагог, словники тільки дають значення слів, наводять приклади фраз, а не вчать розмовляти, тому учитель повинен спочатку ввести поняття слова, а вже потім розглядати його граматичні характеристики, особливості побудови речень тощо [1, с. 49–50].

Ефективність наочних методів навчання обґрунтовується тим, що вони запобігають переповненню навчального процесу, як стверджував Коменський, половою слів, порожнім базіканням папуг, відходами та чадом суджень [1, с. 33]. Він твердив, що виток пізнання ґрунтуються на відчуттях, тому вводити поняття про речі потрібно не з розмови про них, а із реального спостереження, демонстрації, і тільки після цього можна детально обговорювати всі особливості об'єктів [1, с. 71]. Крім того, наука є внутрішнім спогляданням речей, тому вона зумовлюється тими самими елементами, що й зовнішнє спостереження чи споглядання за допомогою очей із належною увагою та аналізом отриманої інформації. Для ефективного сприйняття та, як результат, – навчання, потрібно, щоб в учня не було хибного сприйняття оточуючого світу, перед ним були поставлені об'єкти для спостережень, школяр повинен бути уважним, об'єкти повинні бути представлені у належному порядку – систематично [1, с. 70].

Практичні методи навчання Я. А. Коменський обґрунтовує наступними паралелями: діти легко навчаються бігати – бігаючи; говорити – розмовляючи; писати – вправляючись у письмі тощо [1, с. 81]. Педагог стверджує, що, подібно до фізичного розвитку завдяки постійному вправлянню, досягнення вершин у певному ремеслі через повторення потрібних маніпуляцій, аналогічно можна досягнути розвитку інтелекту [1, с. 37–38].

Сьогодні поняття «педагогічна технологія» використовується на трьох взаємно підпорядкованих рівнях:

– загальнопедагогічному (загальнодидактичному). Характеризує цілісний освітній процес у конкретній державі, регіоні, навчальному закладі, на певному ступені навчання. У цьому розумінні педагогічна технологія є синонімом педагогічної системи: у неї входять сукупність цілей, змісту, засобів та методів навчання, алгоритм діяльності всіх учасників навчального процесу;

– конкретнометодичному (предметному). Розглядається як сукупність методів і засобів для досягнення навчально-виховної мети у межах одного конкретного предмету (класу);

– локальному (модульному). На даному рівні педагогічна технологія формує технологію окремих частин навчально-виховного процесу, способи розв'язання окремих дидактичних та виховних завдань. Вона дозволяє подавати нові знання і перевіряти рівень засвоєння, формувати певні світоглядні переконання та морально-етичні цінності, розвивати навички самостійної роботи тощо [3, с. 27–28]. Особливості навчально-виховного процесу на вище наведених рівнях Ян Амос Коменський розглянув у своїх працях «Велика дидактика», «Всезагальній пораді стосовно виправлені справ людських» тощо. Так, загальнопедагогічні аспекти детально висвітлені у перших дев'ятнадцяти главах «Великої дидактики», ідеї конкретнометодичного рівня педагог реалізував у розробці ідей чотирьохступінчатої школи, елементи локального рівня знаходимо у конкретних методичних порадах, які наводив педагог для успішного навчання мов, математики, фізики тощо та виховання особистості в цілому.

У своїх наукових працях Коменський сформулював основні методичні вимоги, яким повинна відповідати будь-яка сучасна педагогічна технологія: 1) концептуальність: наявність обов'язкового наукового підґрунтя, яке включає у себе філософське, психологічне, дидактичне і соціально-педагогічне обґрунтування поставленої мети; 2) системність: притаманність усіх ознак системи (логіка процесу, взаємозв'язок усіх складових, цілісність); 3) керованість: передбачає можливість діагностичного цілепокладання, планування, проектування процесу навчання, поетапну діагностику, варіювання методами в засобах для корекції

результатів; 4) ефективність: означає не тільки досягнення поставленої освітньої мети, але й конкурентноспроможність (відповідність затрат отриманому результату); 5) відтворюваність: передбачає можливість ефективного застосування в інших однотипних навчальних закладах (колективах) [3, с. 28–29].

На основі порівняльного аналізу сучасного розуміння поняття «педагогічна технологія» та педагогічного доробку Яна Амоса Коменського нами було встановлено та обґрунтовано існуючий взаємозв'язок, доведено актуальність розроблених методичних рекомендацій для розробки педагогічних технологій в умовах сучасних освітніх реалій.

Проте проведена наукова робота не вичерпує усіх аспектів проблеми. Детальнішого дослідження потребують питання актуалізації педагогічної спадщини педагогів-класиків (Д. Локка, Ж.-Ж. Руссо, К. Ушинського, В. Сухомлинського та ін.) у контексті технологізації освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коменский Я. А., Локк Д., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И. Г. Педагогическое наследие / сост. В. М. Кларин, А. Н. Джуринский. – М. : Педагогика, 1988. – 416 с. – (Серия «Библиотека учителя»).
2. Освітні технології : навч-метод. посіб. / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін. ; за ред. О. М. Пехоти. – К. : Видавництво А.С.К., 2003. – 255 с. – Бібліогр. в кінці розд.
3. Педагогические технологии : учебное пособие для студентов педагогических специальностей / под общей ред. В. С. Кукушина. – М. : ИКЦ «МарТ»; Ростов н/Д : Издательский центр «МарТ», 2004. – 336 с. – (Серия «Педагогическое образование»).
4. Сучасний тлумачний словник української мови : 60 000 слів : / за заг. ред. В. В. Дубічинського. – Х. : ВД «ШКОЛА», 2009. – 832 с.
5. Чайка В. М. Основи дидактики : навч. посіб. / Володимир Мирославович Чайка. – К. : Академвидав, 2011. – 240 с. – (Серія «Альма-матер»).